

A proletár-diktatúra nyelvéről.

Az a négyhavi szennyes áradat, mely egész nemzeti életünket elborította és dicsstelen halállal fenyegette, a nyelven is rajthagyta nyomát. A szennyvíznek is megvan a maga élő világa, melytől az ember általában undorral fordul el, a szaktudós azonban nem zárhatja

ki megfigyelései köréből és kötelességének tartja, hogy e kellemetlen jelenségekből is megtartsou egynehányat az utókor érdeklődése számára.

Ha e korszak nyelvét a maga egészében, a stílus szempontjából nézzük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a hatáshajhászó boulevard-lap nyelvének és a népámitó szónoklat keresztezésének szörnyszülőtte. Főjellemvonása a *szertelenség*, a mit a zenében *fff*-fel, *forte-fortissimo*-val szokás jelölni. Egyfelől föltétlen dicséret, harsogó, fülsiketítő, rikító szólamok a *proletár-diktatúra* mellett, — másfelől tajtékzó, rekedt, kaján, halálos fenyegetésekkel terhes átkozódás a rémülettől és undortól dermedt *burzsoázia* ellen. E két véglet közt semmi áthidaló, közvetítő, békítő hang. Innen a trópusok és figurák szertelensége is, a rogyásig jelzőkkel halmozott kitételek, puffanó szólamok, általában valóságos kitenyésztese a *dagálynak*, mely atlétáizmokkal emeli az üres hólyagot, szóáradattal adja elő a semmit. Ez volt általános és egyetemes jellemvonása az utca népének elámitására szolgáló falragaszoknak, a plakát-irodalomnak, meg a tudás, bölcsélet, művészet leplebe burkolódzó *intellectuellek* stílusgyakorlatainak is. S valamint a kommunizmus is csak álarcza volt egy mindent leromboló törekvésnek, úgy e kor nyelve is csak arra szolgált, a mire Talleyrand szánta, tudniillik az igazi gondolatok elburkolására. E torz nyelvnek egész botanikai rendezerét jó lélekkel mellőzhetjük, elég belőle néhány nagyfejű bogáncs is mutatónak: *imperialista népbütítés, a kapitalista burzsuj-járom, a burzsoázia tömeggyilkolásai, burzsoá ideológia, népgyilkos béketervek, nyárspolgáris rövidlátás magnélküli szócsatája, a polgári korrupció dzsungelje, a rácsoló és sorvadteszű arisztokraták, a szociális termelés imponáló lendülete, a proletár-öntudat nagyszerű ivelése, a tömegnevelés izmos szervezése, nincs többé politikai brávo, kinek a briganti-morál a vérében van, megszűnt a nyomorgatási örület frenezise . . . stb.*

Azt hiszem, hogy a négy vörös hónap stilustermekei előtt megszegyenülten teszik le annak idején büszkén szárnyaló tollukat az olasz Marino, a spanyol Góngora, az angol Euphuus, a francia précieuse-ök, a német Lohensteinok s a dagály valamennyi világ-bajnoka.

A szókincs sem mutat örvendetes gyarapodást. A szóval való élés valójában szinte csupa visszaélés volt. Erőszakos és alattomos jelentés-változtatások, értelem-eltolások, tartalmi ferdítések: félig értett vagy szándékosan nem értett idegen szavaknak ficzamadott használata; műszavak tömeges koholása a régi burzsoá-világ műnyelvének elpusztítására, különösen a közhivatalokban. A kommunista szavak legtöbbje „egyéni actió“-ra vezethető vissza, egy ötletes fejnek, vagy legalább is kevés fejből álló tanácsnak leleményére. Olyan szó, mely a nagy közösség ajkán termett, önmagától, nem csináltan, kevés van; jellemző arra, mennyire nem a tömeg, a nép ügye — legfeljebb baja — volt az egész dolog. — Minthogy Poloniusként „örültség, de van benne rendszer“, kísértünk meg a proletár-diktatúra legközkéletűbb szavait rendszerbe szedni; célszerűbbnek mutatkozik bizonyos tárgyi rendet követni, mint a betűk sorát.

Az egész időszakasznak sok neve van: *bolsevizmus, kommunizmus, kommún-, kommún-uralom, szovjet-korszak*, egyszerűen a *szovjet, proletár-diktatúra* — tréfás becározéssel (!) *proli-diki, vörös diktatúra, vörös korszak, vörös forradalom, rémuralom*. Allami életünk történe-

tében ezek mind új dolgok voltak, bár a fogalmak és szavaik innen-onnan, egyik hosszabb, másik rövidebb idő óta, mint idegen, külföldi jövevények már ismertekké lettek. Közismertekké és napi érdekűekké az 1917-iki, márcziusi orosz forradalommal váltak s éppen két évre rá nálunk is uralomra jutottak. A *bolsevizmus*, *bolsevik*, *bolsevista* (ejtették: *bolzse*-, *bojzse*-nek is) tudvalevőleg orosz politikai párt neve, szemben a csakhamar legyőzött *mensevik*-vel.

A *kommunizmus* mint szó a *szocializmus*-sal együtt nálunk először Lukács Móricz 1842 december 19-iki akadémiai felolvasásában fordul elő (megjelent 1843-ban az Athenaeumban; innen vette Madách az Ember Tragédiája számára a londoni és a phalanster-jelenet eszméit, l. EPhK. 35:377.). A világirodalomban Giacomo Giugliardi: *L'antisocialismo confutato* cz. munkájában (1830) fordulnak elő a *socialismo*, *socialista*, *socializzare* szavak, de nem a mai jelentésben; mostani értelemben Joncières-nek, V. Hugo „Feuilles d'automne” cz. művének bírálatában (Globe, 1832 február 13.) találjuk először.

Az egész rendszer a *forradalom* jegyében lépett fel, mely egyik *forradalmár* főembere szerint *forradalmasítani*, *forradalmosítani* [ez egészen új szó], *forradalmivá* tenni van hivatva a lelkeket, azaz „háládatlanná, türelmetlenné, elégedetlenné és követelődzővé mindennel szemben”. A ki más nézeten van, az az *ellenforradalom* híve, *ellenforradalmár* [régibb szavak]. A szegedi *ellenforradalmi* kormány a kommunista műnyelven: *czirkusz*-, *operett*-, *pojácza-kormány* volt. A *propaganda* gondoskodott róla, hogy az *osztály-harcot* hirdesse a *kapitalizmus*, *kapitalista-világ*, *imperializmus*, *imperialista-világ* ellen, akadt olyan írójuk és szónokuk, akinek a magyar *tökés* szó jobban tetszett. Az *osztály* szó különben nagyon kedvelt szó volt és számtalan összetételben forgott: *osztály-uralom*, *-harc*, *-öntudat*, *-érdek*, *-energia*, *-élelmezés*, *-együtműködés*, *-árpoltika* stb.

Az egész rendszer a *proletár* fogalomra volt építve. Ez eredetileg régi római szó és az úgynevezett Servius Tullius-féle alkotmányra megy vissza, melyben az egész nemzet a vagyonbecslés: *census* útján öt osztályba: *classis*-ba volt sorozva; a hatodikba a vagyontalanok tartoztak, kiket csak fej szerint számítottak: *capite censi* s a kik az államnak csak gyermekeik: *proles* számával használtak, innen *proletarius* = a kinek (sok) gyermeke van. Mai társadalom-gazdasági értelme a XIX. században fejlődött ki: az, a ki csak munkája után él, szemben a *bourgeoisie*: *burzsoázia* tagjával, a *burzsoá*-val, a ki a más munkája után és felhalmozott tőkéből él. Mind a kettőnek becuzó neve is támadt; „a mi *proli*-nk”, a kit pompás lakásokban kényelemben henyélő *burzsu*j, *burzsi elrekvírált* szobáiba telepítettek, vagy a ki magamagát *berekvirálta* oda. — A *proletár* természetesen igen nagy családú szóvá lett: *proletár-uralom*, *-forradalom*, *-lélek*, *-lelkiismeret*, *-öntudat*, *-önéret*, *-hadsereg*, *-testvér*, *-béke*, *-szolidaritás*, *-üdvözet* [iratok hivatalos záradékában], *-állam*, sőt július utolsó hetében a *Vörös Ujság*-ban olvashattuk ezt is: „Veszélyben a *proletár-haza*!” Gyűjtőnévül *proletariátus*, *proletárság* járta. Minthogy minden czím el volt törölve, az *elvtárs* megszólítás lett kötelezővé, melyet magában is, meg a hivatalos álláshoz téve használtak, úgy, mint a nagy francia forradalom *citoyen*-jének mintájára nálunk 1848-ban a *polgártárs*-at: *népbiztos*-, *tábornok*-, *vezető-elvtárs*. Ingyen sem remélte az *elvtárs* az ötvenes években, mikor világra kelt, s mikor „bölcseleti eszmékben egyező“-t jelentett, hogy

egyszer ekkora kelete lesz. Minden proletár *munkás* volt, s tagja valamely *szakszervezetnek*; a még nem nagykorúak mint *ifjúmunkások* szervezkedtek. Sehoh senki nem *szolgált*, hanem *alkalmazott* volt; a *cseléd* — a *család* ikerszava — a *háztartási alkalmazott* könnyed ezimét vette föl (kénytelen-kelletlen); — vajjon mit szólna hozzá Morzsa kutya, ha Petőfi így szólítaná meg: „Régi háztartási alkalmazott vagy a háznál“? — a *vicze*: *házfelügyelő-helyetlenség* lett stb.

A korlátolt és szűk fogalmú *haza* helyébe a mindent egybe-ölelő *nemzetköziség* lépett, az avult és önző irányú nemzeti himnuszok helyébe a *III. internacionálé* parancsából az *internacionálé* dala és szövege, melyről sem zenésznek, sem költőnek bírálatot mondanía nem volt szabad.

A *proletár-állam* a *tanács*-okon, oroszul *szovjet*-eken épült. Neve *tanács-köztársaság*, vezetője a *tanács-kormány*, szervezete a *tanács-rendszer*; minden összetételben a *tanács* helyébe a *szovjet* is tehető. Képviselőtestülete a *munkás- és katonatanács*; vannak kivüle mások is, pl. a *népgazdasági tanács* stb. A minisztérium, miniszter helyébe a *népbiztosság, népbiztos* kerül; államtitkárába a *csoportvezető*; osztálytanácsoséba az *osztályvezető*; bármí más intézmény élén az igazgató helyett mindenütt *vezetőt* látunk. A régi tudományos társaságok tisztikarait elcsapták s helyükbe *direktórium*-okat tettek, melyekben a *szellemi munkásokon* kívül egy-egy *szervezett munkás*-nak is kellett lennie, a kit a *szakszervezet* küldött ki. A testületek *bizalmi egyéneket*, röviden *bizalmi*-kat küldtek ki külön tanácsba, a hol a *főbizalmi*-tól kapták az utasításokat. A vezetők mellett gyakran még *politikai megbízott* is állott mint támogatója (értsd: kéme). Az üzemeket *szocializálták* (kísérletképen magyarul is mondták: *társadalmaszták*); a magántulajdont pedig *kommunizálták, köztulajdonba vették*. A köztulajdonba vett bérlházak ügyét a *házbizalmi*-ak vezették. A szellemi, művészi, irodalmi stb. termékek nem lehettek magánalkú tárgyai, hanem szintén köztulajdonnak nyilvánítottak; szerzőiket tizennégy fokozatból álló *kataszterbe* osztották be; az első fokozat volt 5 évi szerződés havi 3,000 korona fizetéssel, a tizennegyedik 1 évi szerződés havi 1,000 korona fizetéssel. A *szociális termelés* így mindenre rátette a kezét: anyagi és szellemi javakra egyaránt. Senki a maga kezére nem működhetett, minden *egyéni akció, egyéni vállalkozás* tilos volt; persze hogy, a ki tehetett, *elkommunizált* mindent, a mi csak keze közé került, épp úgy, mint a háborúban is *elrekvirálni* volt az euphemistikus kitétel a rablásra, lopásra, sikkasztásra (az egész időszak különben is bámulatos leleményességet tanusított az euphemismusok terén); a *vörös sajtó* fenyegetett ugyan a *vörös örökkel*, a kik hivatva lettek volna minden egyéni vállalkozást *letörni*, e helyett azonban ők is igyekeztek betörni oda, a hol valami rejtett kincset, élelmet sejtettek. A *vörös katona, vörös hadsereg* sem sok diadalt jegyezhetett fel rövid életének történetébe, bár a művészileg általában nagyon kétes értékű falragaszok képbén és szóban hirdették: „*Be a vörösbe!*“ — Az élelmezésről a *népgazdasági tanács közellátási osztálya* volt hivatva gondoskodni s minthogy neve kész szójáték volt, a *láncz* nem ijedt meg tőle, a *lánczosok* vígan folytatták a *lánczolás*-t, melynek a háborúban még *lánczkereskedés* (= Kettenhandel) volt a neve. Míg a szervezett munkás megvetvén az *éhbért*, melyet gyárban, műhelyben esetleg kaphatott volna, inkább a *munkanélküli segélyt igényelte* (eredetileg: *munkanélküliségi segély*),

addig az élehetetlen *fejmun*kás vagy a lóversenytéren kapált, vagy hátizsákjába téven megmaradt testi, ágyi és asztali ruhájának valamiképen megmentett és nélkülözhető darabjait, a vasuti kocsi tetején, felhágóin, ütközőin fekvve, lógva, csimpaszkodva *batyúz*ni járt a vidékre. A fogalom, meg a szó is tisztán ennek az időnek terméke. A *batyuzók*at a falu népe szívesen látta, mert a sok árún kivül tömérdek *kékpénz*t is hoztak (az osztrák-magyar bank jegyei, melynek főszíne kék); a *fehérpénz*t világért el nem vették volna (az-osztrák-magyar banknak 1919 elején kibocsátott, fehér alapú 200 és 25 koronás jegyei, melyeknek csak egyik felén volt irás, a másik fele üres, azaz fehér volt, ezért *félpofájú bankó*-nak is nevezték falun; a diktatúra ezeket aztán hihetetlen tömegben — persze hamisítva — gyártotta). *Kék*-ért mindent, *fehér*-ért semmit sem lehetett kapni, a *postabankó*t, *postát* (a postatakarékpénztártól kibocsátott bankjegy) csak nagynehezen lehetett elsűtni, míg a *piros bankó* (egy- és két-koronás) mindenütt járta, még a hamis is, pedig a háború folyamán ugyancsak csúfolták *jancsibankó*nak, *jancsinak*, *csuszabankó*nak. Míg a falu gyanakodva nézett a fővárosra, addig itt a gyári és ipari munkás szinte mind *bedű*lt az *agitátorok* nagyhangú ígéreteinek; a munkások legtekintélyesebb csoportja a vas- és fémmunkások szervezete volt, ezért a diktatúra ezeket a *vasas*-okat *gyúr*ta leginkább rábeszéléssel, kedvezéssel, belőlük alkotta a *vasas* csapatokat. A forradalmi öntudatnak *kirobbanása* azonban nem ragadta magával a burzsujt; ez a *pasi* (régebben *pasas*) *szabotál*ta a második forradalmat (= távoltartotta magát tőle; eredetileg a francia *saboter*, *sabotage* = kontárkodni, majd halogatásokkal gátolni a munkát, sőt a gépek rombolásával lehetetlenné tenni). Ezért, és a minduntalan fellobbanó ellenforradalmak leverésére szervezték a *terror-csapatokat*. Tagjaik, a *terroristák*, *terror-fűk*, kiméletet és könyörületet nem ismerve, vérbe fojtottak minden ellenállást; közülük is kiváltak kegyetlenségükkel a *Levin-fűk*. Belőlük alakult a népbiztosok s a *forradalmi törvényszék*-ek tagjainak testőrsége, kiknek egy hunyortása elég volt, hogy *haza küldjék*, *hidegre tegyék* (= megöljék) a kezük közé került áldozatot. Az országháza pinczejében s a *Hotel Markó*-ban (a Markó-utcai törvényszéki palota) „működött“ legválogatottabb csoportja a hóhéroknek, fáradhatatlanok a *fehérek czinczogatásában* (= kínvallatás), melynek a vége úgyszintén az volt, hogy a *gajdeszbe küldték*, *angolra teszik* (MNy. 15: 160).

Igy dolgoztak a proletár-diktatúra vezetői és *huligán*jaik. Ez a szó az utóbbi években fel-felmerült az orosz mozgalmak kapcsán; de közkeletűvé csak a vörös uralommal lett. Szótározva először *Philippe Spatz: Hilfsbuch für Zeitungsleser* cz. szótárkájában találom (2. kiad. 1912. Wien. Perles): „Hooligan (engl. spr. huligán), ein aus England stammender Ausdruck für gewalthätige Menschen, der dann nach Russland wanderte und dort für die Bezeichnung von Leuten dient, die Gewalt und Gewalttaten verüben.“ A Pallas-Lexikonnak megfelelő kötete, mely 1914-ben jelent meg, a következő magyarázatot adja: „Eredetileg *hooligan* (ejtsd *huligen*), egy 1898-ban, London külvárosaiban felmerült szó, mely hihetőleg valami hasonló nevű egyénről került a köztudatba* s a melyet azóta a

* *Vö. lincs*, *bojkott*, *raglan* (-kabát), *mencsikov* (-köpenyeg), *rosztopsin* (-pálinka) sth.. nálunk *pejacsevics* (-nadrág), *edelszheim* (-táska).

brutalitás és elvetemedettség kifejezésére használunk. Európa többi nyelvében is az ily embereket nevezik h.-nak. A h. szó Oroszországba is elszármazott, a hol a pogromok és más erőszakoskodásokat rendező bandák elnevezésére használják. Magyarban a *czinkos*, vagy még inkább a régibb *martalócz* lehetne a megfelelője.

Íme néhány nyelvi mutatóvány történeti életünk é legsötétebb korszakából. Egyikük-másikuk talán megmarad, a többi valószínűleg rövid kérész-élet után feledségbe merül s nyoma sem marad, nem úgy, mint az idő, mely termelte őket, melynek pusztításait évtizedek sem fogják elenyészthetni.

TOLNAI VILMOS.
